

УДК 371.13:001.89

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІКИ

Галина Кловак

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
вул. Садова, 2, 20300 Умань, Україна*

Розглянуто зміст, головні форми й методи підготовки студентів до науково-дослідної роботи у процесі вивчення курсу “Педагогіка” у педагогічних вищих навчальних закладах. Головну увагу зосереджено на використанні активних форм навчання, стимулюванні самостійної роботи студентів.

Ключові слова: науково-дослідна робота, педагогіка, педагогічне дослідження, методологічна культура.

Сучасні освітньо-виховні концепції розглядають педагогіку як науку про виховання людини, широко розуміючи значення поняття “виховання”, тобто навчання, виховання, розвиток, формування й самовдосконалення особистості [2, с. 11; 8, с. 8]. Педагогіка досліджує виховання як свідомий і послідовний процес підготовки людини до життя та праці, розкриває сутність, закономірності, тенденції й перспективи розвитку особистості, вивчає принципи та правила, які регулюють навчально-виховну діяльність. Як і кожна наука, педагогіка покликана теоретично узагальнювати факти, проникати у внутрішню природу явищ, виявляти їх причини та передбачати розвиток. І хоча різні аспекти освітньої діяльності є предметом вивчення інших наук (педагогічної психології, філософії освіти тощо), все-таки основною наукою про освіту є педагогіка. Саме це визначає великі можливості педагогіки для підготовки студентів до педагогічної дослідної діяльності. Щодо студентів – майбутніх учителів – педагогіка має подвійну спрямованість: дає знання про цілісний педагогічний процес і водночас знання про те, як треба навчатися, допомагаючи студентам організувати навчання найефективніше, розвиваючись та вдосконалюючись.

Сучасна освітня парадигма визначає мету виховання як здатність особистості до самостійного мислення, вибору, вчинку, до усвідомлення та розуміння різноманітних подій, явищ, процесів з позицій особистих можливостей. Тому головне завдання викладача – навчати мислити, яке стає єдиним способом досягнення істини як у природничо-науковому, так і в гуманітарному знанні. Зважаючи на те, що сучасна філософія перспективу людства вбачає у творенні нового гуманітарного знання та практики на основі цілісності буття, культури й особистості, освіта має стати тією сферою

соціокультурної життєдіяльності, де відбувається становлення духовно зрілої, морально вихованої особистості, здатної захищати загальнолюдські цінності.

Зміст освіти, за сучасними концепціями, має охоплювати такі компоненти: аксіологічний, що вводить у світ цінностей; когнітивний, що забезпечує знання про людину, культуру, природу; діяльнісно-творчий, що формує різні способи діяльності; особистісний, що забезпечує самопізнання, оволодіння способами саморегуляції. Саме особистісний компонент є системотворчим у нових технологіях навчання та виховання, які покликані забезпечити цілісний соціально-культурний розвиток особистості учня [7].

Водночас простежуються зміни і в самому підході до знань як особливого продукту діяльності людини. Вирішується традиційна суперечність між знаннями та сферою їх застосування – між когнітивним і особистісним компонентами. Відбувається гуманізація освіти. Отож процес засвоєння знань має відбуватися в атмосфері інтелектуальних, моральних і естетичних переживань, діалогу між людьми з різними поглядами, пошуку істини. За таких умов надзвичайної ваги набуває відбір і конструювання особистісно вартісного змісту освіти й уміння прищепити учням критично-аналітичне мислення з толерантним ставленням до кожної людини як неповторної особистості.

Усі завдання освіти в їх сучасному трактуванні неможливо вирішити, не залучаючи студентів до дослідної діяльності. Тісний взаємозв'язок між удосконаленням курсів загальнопедагогічних дисциплін і якістю студентської науково-дослідної роботи підтверджується в наукових дослідженнях О. В. Глузмана, Н. М. Дем'яненко, В. І. Загвязінського, В. Г. Кузя, О. М. Микитюка, О. Г. Мороза, О. В. Попової, В. А. Семиченко, С. О. Сисоевої, В. О. Сластьоніна та ін. Однак новітні тенденції освіти вимагають перегляду педагогічної технології формування дослідних умінь студентів. З огляду на це важливим завданням нашого дослідження стало визначення змісту, головних форм і методів підготовки студентів до науково-дослідної роботи у процесі вивчення курсу “Педагогіка” у вищих педагогічних навчальних закладах відповідно до вимог сьогодення.

Насамперед зазначимо, що в курсі “Педагогіка” розкриваються особливості педагогічного дослідження та його методичні характеристики. Можна стверджувати, що в педагогіці усі три освітні компоненти (когнітивний, діяльнісно-творчий, особистісний) діють одночасно: “знаю – розумію – досліджую”. Це, відповідно, потребує широкого використання активних форм навчання, постійного стимулювання самостійної роботи студентів як під час аудиторних занять, так і позааудиторних.

У науковій літературі цілком слушно ставиться завдання формування методологічної культури як культури мислення, в основі якої лежать

методологічні знання. Найважливішою її ознакою є вміння та бажання користуватися науковими педагогічними знаннями, що визначають методологічну грамотність. Це однаково важливо і для викладачів, і для студентів [1; 6].

У навчальних посібниках з педагогіки подаються такі визначення методології педагогіки: “вчення про принципи побудови, форми і способи науково-пізнавальної діяльності” [4, с. 93]; “система принципів і засобів організації та побудови теоретичної й практичної діяльності, а також вчення про цю систему” [8, с. 102]. Як бачимо, в основі обох визначень лежить поняття про логіку педагогічного дослідження, знання та розуміння якої допомагають усвідомити різноманітність дослідницьких методів, особливості їх використання в педагогіці.

Педагогічна творчість як важливий показник педагогічної та методологічної культури виявляється насамперед під час викладання лекцій з педагогіки, коли використовуються різні прийоми, що допомагають усвідомленню та засвоєнню теоретичних понять. Спочатку ставиться завдання щодо виділення студентами головного з лекції чи прочитаного навчального матеріалу з певної теми. Потім пропонується порівняти різні підходи та погляди на розуміння якоїсь однієї проблеми. Важливо поступово переходити від репродуктивно-пошукового методу до проблемного, коли студенти самостійно пропонують способи її вирішення. Лекційний курс з педагогіки достатній за обсягом і дає змогу послідовно перейти до глибшого самостійного сприймання студентами сутності важливих питань дидактики, теорії виховання та школознавства.

Продовженням цієї роботи можуть бути проблемні семінари, що передбачають цілеспрямований розвиток пізнавальної самостійності студентів: підготовку й виступ із доповідями, рефератами; семінари-колективними, семінари-олімпіади. Завдання проблемних семінарів різноманітні: від поглиблення знань головних ідей лекційного курсу до формування навиків професійного мислення. Однак насамперед це залучення до науково-дослідної роботи. Здебільшого, найкращі доповіді та реферати стають основою для наступної роботи – з ними студенти виступають на науково-практичних конференціях, пишуть курсові, а потім – дипломні та магістерські роботи.

Творче обговорення проблемних питань сприяє розвитку педагогічного мислення, вмінню максимально зосередитися над вирішенням проблем, без яких неможливо сформувати методологічну культуру. Вищою формою виявлення активного мислення студентів є творча дискусія, яка потребує особливої підготовки викладача та студентів і найефективніше впливає на розвиток дослідних умінь. Завдання викладача у творчій дискусії: чітко визначити проблему, накреслити можливі загальні способи її вирішення,

створити інформаційне й інтелектуальне поле дискусії. Під час обговорення висловлюються головно студенти, а викладач стежить за тим, щоб рівень дискусії визначався аргументованими виступами, що ґрунтуються на науковому аналізі та певному практичному досвіді, вмінні поважати думку опонента. Саме теоретична дискусія дає змогу з'ясувати та порівняти різні підходи до визначення основних понять педагогіки: об'єкта, предмета, принципів навчання й виховання, змісту освіти, сутності та критеріїв оцінення педагогічного процесу тощо.

Різні автори та авторські колективи протягом 1990–2000-х років видали чимало навчальних посібників з педагогіки, які рекомендовані для вищих педагогічних навчальних закладів. Отож для студентів створено добру теоретичну базу, що дає можливість зрозуміти сутність різноманітних освітньо-виховних концепцій і виявити їхні відмінності. Спільне обговорення цих питань у групі допоможе сформулювати мету, завдання та предмет дослідження для курсових робіт. Це важливо ще й тому, що студенти педагогічних спеціальностей свою першу курсову роботу пишуть з педагогіки чи психології.

Виявили, що найефективнішими й найцікавішими формами організації та проведення занять є нетрадиційні форми: лекції-тести; заняття з моделюванням педагогічних ситуацій; різноманітні тренінги; практичні заняття з навчання діагностики рівнів інтелектуального та морального розвитку учнів; розв'язання завдань і виконання вправ, характерних для шкільного навчально-виховного процесу; творчі звіти; захист рефератів; конкурси педагогічної майстерності; ділові та рольові ігри тощо.

Розробляючи плани організації навчальної діяльності, ми виходили з того, що головна їхня мета має полягати не в досягненні ефекту новизни чи оригінальності, а спрямовуватися на підвищення якості підготовки майбутнього вчителя-дослідника. Ми спиралися на рекомендації сучасної педагогічної літератури, зокрема, про те, що головний сенс нетрадиційної навчальної діяльності повинен полягати насамперед у підвищенні творчої активності студентів, розвитку інтересу до науково-дослідної роботи, ініціативи, що спрямовує на активний пошук, стимулює до творчої професійної діяльності [5]. Крім того, проведення таких нетрадиційних занять, на наш погляд, сприяє створенню комфортного середовища для навчання та виховання особистості майбутнього педагога; певною мірою формує партнерські стосунки між студентами та викладачами, що забезпечує умови для формування професійно значущих рис, що виявляються в різноманітних дослідницьких уміннях.

Нетрадиційний підхід зумовлюється ще й тим, що звичні форми організації навчальної роботи (лекції, семінари, практично-лабораторні заняття, консультації й іспити) не передбачають зміни усталеної позиції

студента, зберігаючи за ним лише роль учня. Нетрадиційне ж навчання, по-перше, дає змогу майбутньому педагогові-дослідникові спробувати себе в ролі експериментатора, по-друге, у ролі вчителя, по-третє, у ролі консультанта, опонента, організатора певного виду діяльності, учня тощо. Це якнайкраще сприяє набуттю дослідницько-педагогічного досвіду та розвитку особистісних рис. Чим більше ролей виконує студент, тим різноманітніша його діяльність, тим більше в нього творчих задумів, практичних дослідницьких умінь і навичок, потрібних для майбутнього фахівця. Водночас у студента формується гнучкість мислення, розумова діяльність набуває системного характеру, розширюється і поглиблюється мотивація професійної спрямованості. У цілому ж традиційні та нетрадиційні заняття взаємодоповнюють одні одних, переходять з одного виду в інший, створюючи сприятливу емоційну атмосферу та певною мірою демократизуючи навчальний процес.

Максимально індивідуалізувати творчі можливості кожного студента ми намагалися за допомогою варіативності змісту й методів семінарсько-лабораторних занять для академічних груп. Маючи кілька (два–три варіанти) планів семінарських і лабораторних занять, студенти самі вибирали найдоцільніші з них, керуючись власними інтересами й метою. Готуючись до заняття, студенти вивчали літературу за темою, відвідували школу для спостереження за роботою вчителя й учнів, діагностували певні педагогічні явища. Опрацьовуючи питання плану заняття, вони конспектували першоджерела; писали доповіді, реферати; виконували критичний огляд літератури й інші завдання, (їх можна умовно поділити на такі групи: завдання-інструкції, завдання-реконструкції, завдання-пошуки).

Усе це давало можливість підвищити ефективність пізнавальної діяльності студентів, визначало специфіку навчання їх прийомів роботи, спрямованих на формування умінь і навичок дослідницького характеру.

Для контролю за якістю виконання самостійної роботи студентів було створено банк репродуктивних питань, проблемних і тестових завдань. Студентам також пропонували варіанти комплексних завдань. Наприклад, залік відбувався в два етапи:

перший – традиційний варіант (письмова контрольна робота, індивідуальна співбесіда за темою);

другий – творчий звіт (захист спеціального творчого завдання, реферату, конкурси ерудитів, інтелект-шоу тощо).

Така варіативність аудиторних занять з педагогіки, послідовність поточного та кінцевого контролю за етапами науково-дослідної роботи студентів сприяли підвищенню їхньої зацікавленості пошуково-інтелектуальною діяльністю, забезпечували внутрішню мотивацію до дослідної роботи.

Вивчення педагогіки забезпечує активну педагогічну взаємодію викладача та студента протягом тривалого часу навчання у вищій школі. Здебільшого ця взаємодія відбувається під час викладання курсу педагогіки, продовжується в різних видах педагогічної практики, у роботі над курсовим, дипломним та магістерським дослідженням та під час підготовки і складання державних іспитів. Тому відповідно на кожному з цих етапів педагогічне спілкування зі студентами ми будували на основі діалогу, для якого потрібні не тільки яскраво виражені особистісні риси та професійно-педагогічні вміння, а й широкий світогляд і ерудиція як викладача, так і студента [3]. Провідною лінією педагогічної взаємодії були суб'єкт-суб'єктні стосунки, які ґрунтувалися на рівності позицій викладача і студента, повазі та довірі до студента як до свого партнера. Професійно-педагогічне спілкування відбувалося за такими напрямками:

- забезпечення наступності педагогічної взаємодії викладача та студента на різних етапах професійного навчання майбутнього педагога, поступовий взаємообмін між ними соціально-рольовими функціями;
- аналіз особливостей особистості викладача та студента, які є умовою й результатом їхніх взаємостосунків у процесі навчання;
- перехід від індивідуально-спільного (фронтальне навчання) до спільно-взаємодійного (дискусії, ділові ігри, курсова, дипломна, магістерська робота тощо);
- виявлення труднощів, які перешкоджають спілкуванню;
- науково-методичне забезпечення та психологічний супровід (діагностика особистісних рис і дослідницьких умінь, консультація);
- аналіз і оцінка результатів педагогічної взаємодії (захищені дипломні та магістерські роботи, переможці конкурсів, олімпіад тощо).

Отже, вивчення педагогіки у вищих педагогічних навчальних закладах сприяє формуванню методологічної культури як культури мислення, специфічної для освітньої галузі й науково-дослідної роботи. Зокрема, ефективні форми розвитку методологічної культури майбутнього вчителя такі:

- лекції із застосуванням репродуктивно-пошукового та проблемного методів викладання;
- проблемні семінари, спрямовані на поглиблення головних ідей лекційного курсу та набуття навиків професійного мислення;
- нетрадиційні форми, спрямовані на підвищення творчої активності студентів і стимулювання інтересу до науково-дослідної роботи: лекції-тести, моделювальні заняття, практичні заняття з навчання діагностики інтелектуального та морального розвитку

учнів, творчі звіти, ділові та рольові ігри, конкурси педагогічної майстерності, аукціони нових педагогічних ідей тощо;

- педагогічна практика; робота над курсовими, дипломними та магістерськими дослідженнями з педагогіки, орієнтована на індивідуалізацію педагогічної взаємодії, забезпечення її наступності на різних етапах навчання.

Цілеспрямована робота викладача в цьому напрямку допомагає студентам здобувати наукові знання, які визначають загальну логіку вирішення дослідних педагогічних завдань. Діяльність викладача педагогіки охоплює водночас і елемент масовості, й елемент індивідуальності. Ця особливість виявляється в тому, що елемент масовості потребує типової системи управління, а елемент індивідуальності передбачає особистісно зорієнтований підхід до кожного студента, який би забезпечував можливість для його самореалізації.

Отже, важливими, але, на нашу думку, недостатньо розробленими аспектами вищезазначеного напрямку дослідження є такі проблеми: формування у студентів критичного мислення; забезпечення варіативності змісту та методів роботи викладача у процесі вивчення курсу “Педагогіка”; гуманізація та демократизація педагогічної взаємодії між студентом і викладачем.

1. *Борисов В. В.* Формування готовності вчителя до дослідницької педагогічної діяльності в умовах поетапної підготовки студентів педагогічного вузу: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 1997.

2. *Волкова Н. П.* Педагогіка: Посіб. для студ. вищ. навч. закладів. К., 2001.

3. *Мороз О.* Особистість майбутнього педагога (Управління підготовкою вчителя: психолого-педагогічний аспект) // Вища освіта України. 2002. №3. С. 50–54.

4. Педагогіка: Учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. М., 2000.

5. *Побірченко Н. С.* Інноваційні підходи до підготовки майбутніх учителів у контексті реформування системи вищої педагогічної освіти // Рідна школа. 2003. № 3. С. 3–5.

6. *Попова О. В.* Підготовка студентів педвузу до проведення науково-дослідницької роботи у сучасній школі // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: Зб. наук. пр. / За заг. ред. В. І. Євдокимова, О. М. Микитюка. Х., 1998. С. 154–157.

7. Хумарова Г. А. Подготовка студентов к исследовательской работе при изучении педагогики // Исследовательская деятельность в социальной сфере и подготовка к ней в системе высшего образования: Материалы междунар. науч.-практ. конф., г. Тамбов, 27–28 марта 2001 г. / Под ред. Р. М. Куличенко и др. Тамбов, 2001. С. 184–188.

8. Ягунов В. В. Педагогіка: Навч. посіб. К., 2002.

PREPARATION OF PROSPECTIVE TEACHERS FOR SCIENTIFIC RESEARCH IN LEARNING PEDAGOGY

Halyna Klovak

*Pavlo Tychyna State Pedagogical University of Uman
Sadova Str. 2, UA–20300 Uman, Ukraine*

The article deals with the content, main forms and methods of preparing students for scientific-research in learning Pedagogy in a pedagogical higher educational institution. The author lays a focus on involving active forms in teaching, stimulating independent students' work.

Key words: scientific research, pedagogy, pedagogical research, methodological culture.

Стаття надійшла до редколегії 27.05.2004
Прийнята до друку 05.11.2004